

İdris-İ Bitlisî ve Heşt Behişt Eseri

Mehmet Törehan SERDAR (*)

Öz: Günümüzde en çok haksızlığa uğratılan, en çok eleştirilen kişilerden birisi de İdris-i Bitlisî'dir. İdris-i Bitlisî araştırıldıkça, eserleri günümüze çevrildikçe, bu kişi daha iyi anlaşılacak, onun hakkında bazı kesimlerin önyargılı olduğu, ona iftiralar atıldığıının farkına varılacaktır. Oysa İdris-i Bitlisî Osmanlıya ve bu millete yaptığı hizmetlerden dolayı kötülenmeyi değil, övülmeyle hak eden kişidir.

O bir komutan, bir şair, bir tarihçi, bir seyyah, yeri geldiğinde bir önder olmuştur. 16. yüzyılda Avrupa veba hastalığından kırılırken İdris-i Bitlisî, Veba Hastalığı ve korunma Yolları adlı eser kaleme alınmıştır. Yine iki cilt halinde yayınladığı Hayvanlar Ansiklopedisi isimli eseri günümüze bu alanda ışık tutmaktadır.

O bir ömre sığdırdığı eserlerle, bu millete yaptığı hizmetlerle yücelmiş, her türlü övgüyü hak etmiştir.

İdris-i Bitlisî'nin eserlerinin günümüz Türkçesine çevrilmesi hem onu daha iyi anlamamızı hem de eserlerindeki bilgilere vakıf olmamızı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akkoyunlu, Bitlis, Hatime, II. Bayezid, Yavuz,

İdris-i Bitlisi and Hest Behist

Abstract: We see and realize how we acted against Idris-i Bitlisî in a prejudiced way and how we curse on him, as the results of ongoing researches about Idris-i Bitlisî and as his works have become translated. In fact, Idris-i Bitlisî deserves to be praised, not to be defamed.

İdris-i Bitlisî was a commander, a poet, a historian, a voyager and a leader in his life time. Mevlânâ Idris wrote a piece of work titled Black Death Disease and Ways of Prevention in the 16th century, while Europe was struggling with the Black Death outbreak in. He has also written another piece of work consisted of two volumes and named Animals Encyclopedia and this work still continues to enlighten studies in this field of science even in our day.

He deserves all of the credit due to the works he has written and the contributions he has made for this nation.

The translation of his works to up to date Turkish will help us to understand him better and to become aware of the information.

Keywords: Akkoyunlu, Bitlis, Introduction, Bayezid II, Yavuz,

Makale Geliş Tarihi: 14.09.2015

Makale Kabul Tarihi: 14.04.2016

*) Öğr. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyal Bilimler M.Y.O. Hüsrev Paşa Mah. Sosyal Konutlar – Bitlis (e posta: mtserdar@gmail.com – mtserdar@beu.edu.tr)

I. Giriş

İdris-i Bitlisi Osmanlı Devletinin bir dönemine damga vuran kişi olarak karşımıza çıkmıştır. Gerek ülkeye ve gerekse ilme yaptığı katkılardan dolayı aradan asırlar geçmesine rağmen yâd edilmekte, günümüz insanlarına örnek gösterilmektedir. Bazı guruplar tarafından haksız olarak insafsızca eleştirilmelerine rağmen.

Hayatı ve eserleri iyi incelendiğinde görülecek ki İdris-i Bitlisi övgüye mazhar bir insandır. Onun bu ülke için yaptığı faaliyetler, günümüz Türkiye'sinin başta terör olmak üzere yaşadığı birçok sıkıntılara örnek olacaktır. İdris-i Bitlis gibi insanları anlamak, anlatmak ilme ve günümüze katkı sağlayacak kanaatindeyim.

II. İdris-i Bitlisi

Esas ismi İdris'tir. Baba adı ve lakabıyla birlikte künyesinin tamamı; *Mevlânâ Hâkimüddîn İdris Mevlâna Hüsameddin Ali-ul Bitlisî'dir*. İdris-i Bitlisi birçok kaynakta Mevlânâ Hakimeddin/ Hâkimüddîn ismiyle anılmış, bazı kaynaklarda ise Kemaleddin lakabı kullanılmıştır. (Bayraktar, *Bitlisli İdris*, s.1)

Bitlisli olması nedeniyle *Bitlisî* nisbesiyle anılmıştır. Kaynaklarda, Osmanlı Türkçesiyle *İdris-i Bitlisî*, Arapça olarak *İdris el-Bitlisî* kısa ismiyle geçmektedir.

İdris-i Bitlisî; Türkçe, Farsça ve Arapça yazdığı bütün şiirlerde kendi adını, yani *İdris* mahlasını kullanmıştır. (Bayraktar, *Kutlu Müderris İdris-i Bitlisi*, s. 12) Eserlerinde kendisini takdim etmesi ya "fakir" olarak ya da babasının ismiyle "İdris bin Hüsam al-Din Bitlisî" şeklindedir.

Araştırmacılar İdris-i Bitlisî'nin doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi verememektedir. 856-861(1452-1457) yılları arasında Bitlis'te doğduğu tahmin edilmektedir.

Kaynaklarda İdris-i Bitlisî'nin, Bitlis'in soylu bir ailesinden olduğu kaydedilmiştir. Nihat Sami Banarlı, İdris-i Bitlisî'nin Bitlisli asil bir şeyh ailesinin çocuğu olduğunu belirtir. (Banarlı, *Resimli Türk edebiyatı tarihi*, s. 566) Kaynaklarda annesinin ismi verilmemiş, fakat buna karşılık babasının ismi hep zikredilmiştir. Babası; Mevlâna Şeyh Hüsameddin Ali ul-Bitlisî'dir. (Bayraktar, *Kutlu Müderris İdris-i Bitlisi*, s. 13)

Babasının hangi tarihte doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. 1495 yılında, 80 yaşında iken Bitlis'te vefat etmiştir. Oğlu İdris-i Bitlisî babası adına Zeydan mahallesinde bir türbe yaptırmıştır. Mezarı; Zeydan mahallesi, Kureyşi Camisi arkasındaki türbededir. Türbenin içine girildiğinde sağ tarafta taş sandukâ da Şeyh Tahir-i Gürgî, sol tarafta ise tek parça halinde yere yatık biçimde mermerden yapılmış Mevlânâ Hüsameddin'in mezarları bulunmaktadır

Şeyh Hüsameddin, âlim ve faziletli bir kişidir. Kendisi, yazar ve mutasavvıftır. Bu değerli niteliklere sahip olması nedeniyle ona aynı zamanda *Mevlânâ* lakabı ile değer biçilmiş olduğu için, bütün yazarlarca *Mevlânâ* unvanıyla anılmaktadır.

Resim 1: Mevlânâ Hüsameddin Ali ul-Bitlisî'nin Türbesi

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın hizmetinde bulunmuş, bu devletin başşehri olan Diyarbakır'da Uzun Hasan'ın sarayında divan kâtipliği (münşi-nişancılık yani padişah fermanlarının mühürdarlığını) yapmıştır. Uzun Hasan, başkentliği Diyarbakır'dan Tebriz'e 1469 yılında nakledince, Hüsameddin Ali ailesiyle birlikte Diyarbakır'dan yeni başkent Tebriz'e göçmüş, burada Molla Cami'nin toplantılarına katılmıştır. Mevlânâ Hüsameddin Ali ul-Bitlisî'nin, Molla Cami'nin de bulunduğu ilmî toplantılara katıldığını, İdris-i Bitlisî'nin *Hakk al-Mubin* adlı eserinin mukaddimesinden anlamaktayız. (Bayraktar, *Kutlu Müderris İdris-i Bitlisi*, s. 13) İlmî ve idari çalışmalarda hayli itibar kazanmıştır.

Arapçayı çok iyi bilen, âlim ve fazilet sahibi olan Mevlânâ Hüsameddin, daha çok mutasavvıf ve tefsir konularında ün salmıştır.

İdris-i Bitlisî'nin Ebu'l-Fazl Mehmed Efendi isminde kendisi gibi âlim, faziletli, tarihçi ve şair bir oğlu vardır. Bu kişi Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği (Defterdarlık) görev-

lerinde bulunmuş, babası gibi birçok kıymetli eser yazmıştır. (Muhyi-yi Gülşenî, *Menâ-kib-i İbrahim-i Gülşeni*, s. 31; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, I s. 309 310; Bayraktar, *Bitlisli İdris*, s. 12; Sevgen, *Kürtler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 24 25) Bir diğer oğlu ise Ebu'l-Mevâhib'dir. Bu oğlu hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

Araştırma yaptığım kaynaklarda İdris-i Bitlisî'nin annesi hakkında bilgi verilmemiş, İdris-i Bitlisî'nin soylu bir aileden geldiği ve Zeynep Hatun isminde münevver bir hanımla evlendiği bildirilmiştir. Bu münevver hanım, Eyüp Sultan semtinde Mevlânâ İdris-i Bitlisî adına İdris çeşmesi, İdris Köşkü ve bir mescit yaptırmıştır. Kocasını İdris-i Bitlisî ile birlikte bu mescidin bahçesinde gömülmüştür. (Türk Meşhurları Ansiklopedisi, s. 187)

İdris-i Bitlisî'nin çocukluğunda ve gençliğinde babası Hüsameddin Ali ul-İbitlisî'den çok iyi bir eğitim aldığı bilinmektedir. Gerek tasavvuf ve gerekse hadis ilimlerini babasından okumuş, Arapça ve Farsça dillerle beraber akli ve dinî ilimleri tam manasıyla öğrenmiştir. (Kırlangıç, *İdris-i Bitlisî Selim Şah-nâme*, s. 379)

İdris-i Bitlisî, gençliğinin ilk yıllarından itibaren çeşitli ilimlere ilgi duymuştur. Bunun en açık delili, kendi eliyle yazdığı bir mecmuadır. 877(1472-1473) yılında, henüz 16 yaşındayken yazdığı bu mecmuada, Nizamuddin Hasan b. Muhammed en-Nisâbûrî'nin (öl. 828/1425) *Risâletü's-Şemsiyye fi İlmi'l-Hisâb*'ı, Hâce Nasîruddîn-i Tûsî'nin (597-672/1201-1273) *Risâletü't-tezkire fi'l-hey'e'si* ve Hâce Safiyyuddîn Abdulmu'min'in (613-693/1216-1294) *Risâletü'l-edvâr fi'l-mûsikî*'si gibi Arapça eserleri istinsah etmiştir. 881 (1476) yılında 20 yaşındayken Meraga Rasathanesine giderek, rasathanenin kurucusu Hâce Nasîruddîn-i Tûsî'nin daha önce istinsah (çoğaltmak) ettiği *Risâletü't-Tezkire fi'l-Hey'e* adlı eserini incelemiş ve ona Arapça bazı notlar düşmüştür. Bütün bunlar, İdris-i Bitlisî'nin 16-17 yaşlarında ilme olan ilgisini, Arapçaya olan vukufunu ve dolayısıyla 16 yaşına kadar iyi bir eğitim gördüğünü göstermektedir. (Başaran, *İdris-i Bitlisî'nin Heşt Behîst'inin Hatimesi*, s. 15-16)

Tahsilini ikmâl ettiği sıralarda muhtemelen babası ile birlikte bilgin ve şairlere saygı gösteren Uzun Hasan'ın ilk payitahtı olan Diyarbakır'a gitmiştir. Babası burada adı geçen hükümdarın muşşisi olmuş, Uzun Hasan'ın, başkentini 1469 yılında Diyarbakır'dan Tebriz'e nakletmesi üzerine bütün ailesi ile birlikte o da bu şehre gitmiştir. (Tavakkoli, *İdris-i Bitlisî'nin "Kanun-i Şâhinşâhisinin Tenkidli Neşri ve Türkçeye Tercümesi*, s. xv)

İdris-i Bitlisî babasından ve bulunduğu yerdeki ulemalardan faydalanarak kendisini yetiştirme imkânı bulmuştur. Babasıyla beraber Tebriz'deyken tahsilini orada tamamlamış ve kendisini geliştirerek tarihimizdeki büyük yerini almıştır. (Epözdemir, *1514 Amasya Antlaşması*, s. 8)

Mevlânâ İdris, Akkoyunlu sarayında hükümdar çocuklarına lalalık yapmıştır. Bu durumdan dolayı Hoca Saadettin (Saadettin 1974:264), İdris-i Bitlisî'yi *Kutlu Müderris* olarak övmüştür. (Hoca Saadettin, *Tacü't-Tevârih*, Cilt I, s. 264)

Osmanlı Sultanı II. Bayezid'in 1485 yılında Memluklulara karşı büyük bir başarı elde etmesi üzerine Akkoyunlu hükümdarı Yakup Bey, II. Bayezid'e bir tebriknâme göndermiş ve bunu İdris-i Bitlisî'nin kaleme almasını istemiştir. Mevlânâ İdris yazdığı bu tebriknâmede her türlü edebi ve diplomatik hüneri göstermiştir. Bu olaydan sonra İdris-i Bitlisî, hem Yakup Beyin ve hem de II. Bayezid'in büyük sevgi ve teveccühlerini kazanır. (Uğur, *İdris-i Bitlisî ve Şükri-i Bitlisî*, s. 8; Babinger, *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri*, s. 51; Bayraktar, *Bitlisli İdris*, s. 7) İdris'in edebî ve diplomatik hünerinden etkilenene II. Bayezid, onu İstanbul'a, Osmanlı sarayına davet eder.

Bu arada İran'da saltanat kavgası başlamıştı. İç olaylar sonucu İran'da saltanat, Bayındır boyundan Safevilere geçti. 902 (1490) yılında da Safevi Devleti'nin başına Şah İsmail geçmiştir. Safevi Devleti'nin kurucusu sayılan Şah İsmail 1501 yılında Akkoyunluları mağlup ederek Akkoyunlu Devleti'ne son vermiş ve bu devletin elindeki yerleri kendi hâkimiyetine geçirmişti. Bu gelişmeler üzerine İdris-i Bitlisî Tebriz'den İstanbul'a, II. Bayezid'in yanına gitmeye karar verdi.

1501 yılında İstanbul'a gelen İdris-i Bitlisî'yi Sultan II. Bayezid onu çok güzel bir şekilde karşıladı. Sarayında ağırladı. Bu itibaren bu büyük âlim Osmanlı sarayında çalışacak, sultanlara yol gösterecek, eserler verecek, kanunlar hazırlayacak, *Arabistan Kadı Askerliği* görevini üstlenecekti. (Uğur, *İdris-i Bitlisî ve Şükri-i Bitlisî*, s. 8)

Muhyi-yi Gülşenî'ye göre İdris-i Bitlisî, aynı zamanda II. Bayezid'in muvakkı, yani onun imza ve mühürlerini basan özel kâtibî nişancıydı. (Muhyi-yi Gülşenî, *Menâkib-i İbrahim-i Gülşeni*, s. 80-81)

Sultan II. Bayezid, Osmanlıların Vak'anüvislik yani resmî tarih yazıcılığını başlatma düşüncesinde olduğundan, 907 (1502) yılında bu işi İdris-i Bitlisî ve Kemal Paşazade'ye havale eder. İdris-i Bitlisî'nin kendisinin de belirttiği gibi bu işi 30 ay içerisinde tamamlar ve bir kitap hâlinde getirerek, eserine Heşt Behişt adını verip Sultana sunmuştur (Bayraktar, *Kutlu Müderris İdris-i Bitlisi*, s. 18; Kırılgaç, *İdris-i Bitlisî Selim Şah-nâme*, s. 8). Bu eserde, I. Osman'dan II. Bayezid'in son yıllarına kadar geçen Osmanlı tarihi ele alınmaktadır. (Uğur, *İdris-i Bitlisî ve Şükri-i Bitlisî*, s. 9)

Kendisi çekemeyenlere darılan İdris-i Bitlisî 1511 yılında hacca gitmiştir. İdris-i Bitlisî henüz Mekke'de iken, 1512 yılında II. Bayezid vefat etmiş, aynı tarihte Osmanlı tahtına oğlu Yavuz Sultan Selim geçmiştir. İdris'e para ve resmî davetiye (menşur/padişahlar tarafından yazılan ferman) gönderen Yavuz, tekrar İstanbul'a dönmesini istemiştir. Bu davetin üzerine İdris-i Bitlisî, karayoluyla Mekke'den önce Şam'a, daha sonra Haleb'e geçmiştir. (Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn*, C.I. s. 841)

Padişah, İdris'i çok iyi karşılar. Onun yanında eskisinden çok daha fazla itibar görmüştür. Bu sırada hem Yavuz'a Doğu Anadolu siyaseti hakkında danışmanlık yapmış hem de eserlerini telif etmeyi sürdürmüştür. İdris-i Bitlisî, hayatının bu devresinde Osmanlı siyasetinde aktif rol oynamıştır. Gerek ilmî hayatı gerekse siyasi hayatı yeni ve daha görkemli bir devreye girmiştir. (Bayraktar, *Bitlisli İdris*, s. 9; Epözdemir, *1514 Amasya Antlaşması*, s. 25).

Yavuz'la beraber Çaldıran Savaşı'na katılmış, Diyarbakır ve Mardin'in fethinde bulunmuştur. Mısır Seferi'ne de iştirak eden İdris, Şam ve Kudüs'te bulunmuş, Memluklulara karşı kazanılan Ridaniye ve Mercidabık savaşlarına iştirak etmiştir.

İdris-i Bitlisî Mısır Seferi'nden döndükten sonra ömrünün geri kalan kısmını İstanbul'da ilmî çalışmalar yaparak ve eserler yazarak geçirmiştir. 7 Zilhicce 926 (18.11.1520) tarihinde, Yavuz Sultan Selim'in vefatından 57 gün sonra, Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk saltanat günlerinde İstanbul'da vefat etmiştir. (Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 1. s. 310; Uğur, *İdris-i Bitlisî ve Şükri-i Bitlisî*, s. 11; Bayraktar, *Kutlu Müderris İdris-i Bitlisi*, s. 23; Özdemir, *İdris-i Bitlisî'nin Hayatı ve Eserleri*, s. 16; Kurlangıç, *İdris-i Bitlisî Selim Şahnâme*, s. 13; Başaran, *İdris-i Bitlisî'nin Heşt Behişt'inin Hatimesi*, s. 25; Tavakkoli, *İdris-i Bitlisî'nin "Kanun-ı Şâhinşâhisinin Tenkidli Neşri ve Türkçeye Tercümesi*, s. xxı; Çetin, *Anadolu Hazinesi*, *İdris-i Bitlisî*, Hoca Saadettin, *Tacü't-Tevârih*, Cilt IV s. 265; Şakayik-i Mecdi Efendi, s. 327-328; Babinger, *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri*, s. 52)

İdris-i Bitlisî'nin mezarı, Eyüp semtinde kendi adıyla anılan *İdris Köşkü* veya *İdris Çeşmesi* denilen yerde, hanımı Zeynep Hatun'un vakfederek yaptırdığı mescidin bahçesinde. Eyüp semtindeki İdris Köşkü ismi bundan kalmadır. (Mustakimzâde, *Tuhfet-i Hattaâtin* s. 111; Şakayik-i Mecdi Efendi, s. 328; Şemseddin Sami, *Kamus-u Alam*, 2. Cilt, s. 811; Tekindağ, *Selimnameler*, s. 203-207; Özcan A. İdris-i Bitlisî, *İslam Ansiklopedisi Cilt 21*, s. 485-488; Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985, s. 1391; Uğur, *İdris-i Bitlisî ve Şükri-i Bitlisî*, s. 11; Özdemir, *İdris-i Bitlisî'nin Hayatı ve Eserleri*, s. 16; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt 3, s. 68).

Resim 2: İdris-i Bitlisî'nin Mezarı

Resim 3: Eyüp Semtindeki İdris Çeşmesi

Resim 4: Eşi Zeynep Hatun Tarafından Yaptırılan İdris Camisi

Resim 5: İdris Köşkü

Resim 6: İdris-i Bitlisî'nin Yaptırdığı Sübyan Mektebi

İdris-i Bitlisî, zamanının belli başlı ilimlerine aşina olduğundan, yazdığı eserler değişik konuları ihtiva etmiştir. Felsefeden tıbbı, siyasetten tasavvufa, tarihten seyahate, hadis ve tefsire kadar birçok ilim dalında eser yazmıştır. Eserlerini Farsça, Arapça, Türkçe olmak üzere telif, tercüme ve şerh mahiyetinde kaleme almıştır.

İdris’le ilgili kaynaklarda, yazdığı eserlerin tamamının adı zikredilmemiştir. Bazen babası ve oğlu ile kendi eserleri birbirine karıştırılmıştır. Ayrıca eserlerinin bir kısmının da sadece isimleri bulunmaktadır. Hâlen mevcut olan eserlerinin sayısı 27 olarak bilinmektedir. Bu eserlerin 19’u Farsça, 7’si Arapça ve 1’i de Türkçedir. Sadece ismi bilinen, ancak henüz bulunamayan eserleri 9 adettir. Ayrıca 3 adet de istinsah (elle kopya etmek, örnek çıkarmak) ettiği eser bulunmaktadır.

İdris-i Bitlisî’nin kendisiyle en çok özdeşleşen, Hoca Saadettin Efendi’nin överek göklere çıkardığı, *Sekiz Cennet* manasına gelen ölümsüz eseri Heşt Behişt’tir.

III. Heşt Behişt (Heşt Bihîşt)

İdris-i Bitlisî’nin Osmanlı tarihiyle ilgili en önemli eseri olan ve bütün eserleri arasında en çok tanınanı Heşt Behişt’tir. Eser Farsça yazılmıştır. Başlığı *Sekiz Cennet* manasına gelir. Bu başlık bazen *Heşt Bihîşt* şeklinde yazılıp okunmaktadır. Bu bir hata değil, sadece bir telaffuz farklılığıdır.

Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Gazi’den II. Bayezid’e kadar olan 8 padişahın hayat hikâyesini anlatan ve 8.000 beyitten oluşan Farsça manzum bir tarih kitabıdır. Eserde her Osmanlı sultanı bir cennet katına benzetilmiş, her padişahın kronolojik hayatı, tahta çıkmaları ve döneminde geçen olaylar anlatılmıştır (Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 1. Cilt, s. 310).

A. Heşt Behişt’in Yazılması

II. Bayezid, İdris-i Bitlisî ve Kemal Paşazade’yi huzuruna davet ederek onlara; “*Eğer olaylar yazılmasa biz namdar idarecilerin eserleri ayakta kalmaz. Olaylar yazılması hâlinde eserler ve isimler yazılı olarak kalacağından, bu da bizlerin burada güzel hatıralarla anılmasına vesile olacaktır.*” diyerek ecdadının ve kendisinin tarihlerinin yazılmasını rica etmiştir. Bu konuşmalardan sonra II. Bayezid, bir Osmanlı Tarihi (Târîh-i Âl-i Osmân) yazma işini bu iki ilim adamına havale etmiştir. Kemal Paşazade Türkçe, İdris de Farsça yazacaktı. (Uğur, *İdris-i Bitlisî ve Şükri-i Bitlisî*, s. 9)

II. Bayezid, İdris-i Bitlisî ve Kemal Paşazade’ye bu görevi verirken; Ata Melik el-Cüveynî, Vassâf, Mu’ineddîn Yezdî ve Şerefeddin Yezdî gibi meşhur tarihçilerin eserlerine benzer eserler yazmalarını istemiştir. (Bayraktar, *Kutlu Müderris İdris-i Bitlisî*, s. 67)

İdris-i Bitlisî, Heşt Behişt’in mukaddime ve hatime kısımlarında; II. Bayezid tarafından, herkesin beğeneceği belîğ bir üslup ile Osmanlı hanedanı tarihi yazılması hususunda kendisine verilen emir üzerine bu eseri telif ettiğini belirtmektedir.

B. Eserin Adı

İdris-i Bitlisî bu eseri için, biri Arapça diğeri Farsça olmak üzere iki ad kullanmıştır. Mukaddimede ve ketebelere genellikle birlikte anılan bu adlardan Arapça olanı, Kitabu's-sıfati's-semaniyye fi Zikri'l-Kayasireti 'l-Osmaniyye, Kitâbu's-sıfati 's-Semaniyye fi Ahbâri'l-Kayâsireti'l-Osmaniyye veya Kitâbu's-sıfâti's-Semaniyye fi Zikri'l-Hulefâ'i'l-Osmaniyye; Farsça olanı ise Heşt Behişt'tir. Eserin metninin hatime bölümünde ise sadece Heşt Behişt adı zikredilmekte, 976 ve 980. beyitlerde bu adın ilgi çekiciliği şöyle ifade edilmektedir.

“Kalem anahtarıyla, sekiz babda, sekiz cennetin kapılarını açtım. Medih ve anlatım kitabı sekiz olunca eserin adı, onun behiştlerinin sayısından alındı. Ebedî cennetler sekiz olunca, manalarla dolu bu sekiz bölüm de onun benzeri oldu. Gönüllerin hoşuna giden mana ve lafızları ile o, cennetin, suret âlemindeki benzeri oldu. Onun anlatım tarzını vasfedip övmek için ne diyeyim? Bu adı sayesinde onu açıkça görüyorsunuz.”

Bu eser, kendisinden söz eden kaynakların çoğunda Heşt Behişt, bazılarında ise Tarih-i Âl-i Osmân veya Tevârih-i Âl-i Osmân adı ile anılmaktadır. (Başaran, *İdris-i Bitlisî'nin Heşt Behişt'inin Hatimesi*, s. 41; Kırilangıç, *İdris-i Bitlisî Selim Şah-nâme*, s. 16;)

C. Yazılış Tarihi

Heşt Behişt'in kaleme alınışı ve bitiş tarihiyle ilgili olarak tarihçiler ittifakla 908 (1502) yılı üzerinde durmuş ve eserin otuz ayda tamamlandığını belirtmişler (Unat, *Neşri Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalar*, s. 25). Buna göre 1502 yılında yazımına başlanan ve otuz ayda bitirilen eser, 1505/1506 yılında tamamlanmıştır. Zaten İdris-i Bitlisî Heşt Behişt'in mukaddimesinde, 908 /m 1502 yılında bu eseri yazmakla görevlendirildiğini ve bunu otuz ayda tamamladığını belirtmiştir. Hatimeyi ise, bilahare Yavuz Sultan Selim'in tahta geçişi münasebetiyle 919 yılında nazmederek Heşt Behişt'in sonuna eklemiştir (Başaran, *İdris-i Bitlisî'nin Heşt Behişt'inin Hatimesi*, s. 42).

D) ÜSLUBU

Heşt Behişt, edebî bir üslupla yazılmış ve birçok latife ve şiirle süslenmiştir. Eserde ağır bir dil, girift ve uzun cümleler kullanılmış ve edebi yöne daha çok özen gösterilmiş, hatta bu yüzden tarihî bilgiler çoğu kez ikinci planda kalmıştır.

Heşt Behişt'in hatimesi, eserin diğer bölümlerinde görülen ağır ve tekellüflü dil ve üslubun aksine sade ve kolay anlaşılır bir dille yazılmıştır.

Mesnevi nazım şeklinde yazılan hatimede başlıkların çoğu manzum, bazıları da mensurdur. Mensur olan başlıklar çoğunlukla secilidir. Eserde Arapça kelimeler yoğun olarak kullanılmış olup Türkçe ve Yunanca kelimelere de yer verilmiştir (Başaran, *İdris-i Bitlisî'nin Heşt Behişt'inin Hatimesi*, s. 80).

E. Heşt Behişt'in Kaynaklık Ettiği Eserler

Heşt Behişt, telif edilmesinin hemen ardından ilim ve edebiyat çevrelerinde yankı uyandırmış, kısa bir zamanda büyük bir ün kazanmış ve Osmanlı tarihi alanında kendisinden sonra yazılan eserlere kaynak olmuştur.

Araştırmacılara göre Heşt Behişt'in kaynaklık ettiği bilinen birkaç eski eser şöyle zikredilmiştir (Şükrü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, s. 44-47; Başaran, *İdris-i Bitlisî'nin Heşt Behişt'inin Hatimesi*, s. 51).

1. Tâcü't-Tevârih

16. yüzyılın ikinci yarısında Hoca Saadeddin Efendi tarafından yazılan bu eser, Osmanlı tarihi alanında önemli kaynaklardan biridir. Uzun süre Türkiye ve Avrupa'da Osmanlı tarihi için başlıca kaynaklık vazifesi yapmıştır. Yazarı eserinin birçok yerinde Heşt Behişt'ten yararlandığını açıkça belirtmiştir. Hoca Saadeddin Efendi'nin, Heşt Behişt'in bir kopyası olduğu intibamı vermemek için, eserin başlangıç kısımlarını özetleme yoluna gittiği anlaşılmaktadır. İki eser birbirine o kadar benzemektedir ki Tacü't-Tevârih, Heşt Behişt'in tercümesi gibi görünmektedir. Nitekim Hammer, Tacü't-Tevârih'i İdris-i Bitlisî'nin eserinin bir kopyası olarak nitelendirmiştir.

2. Künhü'l-Ahbâr

Gelibolulu Ali Mustafa Efendi (948-1008/1541-1599) tarafından 1591-1599 yılları arasında telif edilmiştir. Yazar, bu eserini kaleme alırken tıpkı Hoca Saadeddin Efendi gibi Heşt Behişt'ten büyük ölçüde faydalanmıştır. Nitekim eserin müellifi Ali Mustafa bin Ahmed, eserinin 18 ve 20. sayfalarında; “*Mevlânâ İdris'i Bitlisî'nin Heşt Behişt nam kitabında ellinci mertebede Kayıhan'a müntehi olup cümlelerin esamisini biaynîhi ta'dat kılmıştır.*” ifadesiyle Heşt Behişt'i kaynak olarak kullandığını açıkça zikreder. Öyle ki bu iki eser karşılaştırıldığında Künhü'l-ahbâr'ın, Heşt Behişt' in muhtasar bir kopyası olduğu sanılır.

3. Sahay-i ül Ahbar

Müneccimbaşı Ahmed Dede tarafından (1041-1114/1631-1702) yazılmıştır. Yazar, eserinin birinci cildinin mukaddimesinde, listesini verdiği kaynaklar arasında Heşt Behişt' i de zikreder.

4. Tevârih-i Al-i Osman

Ruhi Edirnevi tarafından 16. yüzyılda kaleme alınmıştır.

5. Behcetü'l-Âlem

Hâkim Maharet Han-ı İsfahanî tarafından 1124 (1712)'de kaleme alınan ve yazma hâlinde olan bu eser, genel coğrafya ile ilgilidir. Eserin Ahvâl-i Ba'zi ez Memalik-i Rum başlıklı bölümü çoğunlukla Heşt Behişt'ten alınmıştır.

F. Beyit Sayısı

Mevlânâ İdris'in en büyük eseri olarak kabul edilen Heşt Behişt'in beyit sayısı hakkında araştırmacılar ihtilafa düşmüşlerdir. Beyit sayısının 8.000 olduğunu iddia edenler kadar, 80.000 olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Son dönem araştırmacılarından Mehmet Bayraktar, Abdülkadir Özcan, Orhan Başaran vb. 8.000 beyitten ibaret olduğunu ısrarla savunurken, Yeni Türk Ansiklopedisi, Alphonse Lamartine, Şeref Han, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi vb. eserler de Heşt Behişt'tin 80.000 beyitten oluştuğunu belirtmişlerdir. Doğru olan 8.000 beyitten oluşmasıdır.

G. Heşt Behişt'in Tertibi ve İçeriği

Heşt Behişt, tertip tarzı itibarıyla bir mukaddime, sekiz ketibe (bölüm/defter/behişt) ve bir hatimeden oluşmaktadır. Her bölümde ayrıca önsözler ve girişler bulunmakta, çeşitli alt bölümler ve neticelerden oluşmaktadır.

1. Mukaddime

Eserin telif sebebi hakkında bir girişe yer verildikten sonra, Talî'a adı verilen asıl mukaddime kısmına geçilir. Bu kısım iki bölümden meydana gelir. Mukaddime-i Suğra denilen birinci bölümde tarih ilminin mahiyeti hakkındaki izahlar yer almaktadır. Tarih kelimesinin sözlük anlamı verildikten sonra tarih teriminin tahlili yapılmıştır. İkinci bölümde (Mukaddime-i Kübrâ) ise Osmanlı Hanedanlığı'nın kuruluşu, Osmanlı Hanedanlığı'nın faziletleri ve Heşt Behişt'in üstün vasıflarından söz edilir (Özdemir, *İdris-i Bitlisî'nin Hayatı ve Eserleri*, s. 22; Kırılgaç, *İdris-i Bitlisî Selim Şah-nâme*, s. 16).

2. Ketibeler

İdris'in cennet olarak vasıflandırdığı her ketibe, ayrı bir Osmanlı sultanına tahsis olunmuştur. Her ketibe bir hükümdarın dönemini ele alır. I. ketibeye geçmeden önce bir *tali* ve iki *mukaddime* yer almaktadır. Ketibelerin içeriği ve talî bölümleri şöyledir:

a. Ketibe (Cennet)

1 tali'a (giriş), 2 mukaddime, 14 destan (hikâye) ve 1 hatimeden meydana gelir. Ketibenin tali'a kısmında Osmanlıların nereden geldikleri, Osmanlı Hanedanlığı'nın şecerresi anlatılır. On dört destandan ilk altı tanesi Osman'ın tahta çıkmasından evvelki tarihi olaylardan bahsetmektedir. Son sekiz destan da ise ilk Osmanlı Sultanı Osman Bey'in ölümünden ve vasiyetnamesinden bahsedilmektedir.

b. Ketibe (Cennet)

Orhan Gazi ve zamanı ile ilgili olup 1 tali'a, 2 mukaddime ve 18 destandan meydana gelmiştir. Ketibenin tali'a kısmında Orhan Bey'in tahta geçişini, mukaddimelerde de Orhan Bey'in üstün karakteri ve iyi tarafları, Orhan Bey zamanının hükümdarları ve Anadolu'da kurulan yeni beylikler anlatılır. Destanların konusu ise Orhan Bey tarafından

yapılan fetihler, gerçekleştirilen ıslahat ve imar hareketleri, Orhan Bey'in idareyi oğlu Murat Bey'e devri ve vefatıdır.

c. Ketibe (Cennet)

1 tali'a, 2 mukaddime ve 18 destandan meydana gelir. Bu ketibe, yapılış bakımından bundan evvelkinin aynısıdır. Yani tali'a (giriş) kısmını iki mukaddime takip eder, daha sonra da destanlar yer alır. Bu ketibe, üçüncü Osmanlı padişahı I. Murad'ın saltanat dönemini anlatır.

d. Ketibe (Cennet)

Yıldırım Bayezid ve zamanı hakkında bilgi veren 2 mukaddime ve 16 destandan oluşmuştur. Mukaddimeler, I. Bayezid'in tahta çıkışı ve faziletleri; destanlar ise Yıldırım Bayezid'in hükümdarlık döneminde vuku bulan olaylarla ilgilidir.

e. Ketibe (Cennet)

I. Mehmed zamanı ile ilgili olup 1 mukaddime, 28 destan ve 1 hatime'den oluşmaktadır. Mukaddimeler, I. Mehmed'in tahta çıkışı ve faziletleri; 28 destan, I. Mehmed'in padişahlığı ve zamanındaki olaylar; hatime ise I. Mehmed'in ölümü hakkındadır.

f. Ketibe (Cennet)

Bu kısımda II. Murad'ın idare zamanı anlatılmaktadır. Ketibe; 2 mukaddime ve 24 destandan ibarettir.

g. Ketibe (Cennet)

Bu ketibe 2 tali'a, 1 kalp ve 2 cenahtan oluşan mukaddime ile 29 destandan oluşmuştur. Birinci tali'a, Fatih Sultan Mehmed'in padişah oluşunu, ikinci tali'a, adı geçen padişahın çağdaşı olan kral ve âlimleri anlatır. Mukaddimenin kalp kısmında II. Mehmed'in faziletleri, üstün nitelikleri, kudreti ve ordusu ele alınır. Birinci cenahta padişahların çocuklarından, ikinci cenahta vezir ve komutanlarından söz edilir.

29 destanlardan ilk 7'si II. Mehmed'in Müslümanlarla yaptığı savaşları, 22'si ise gayrimüslimlerle yaptığı savaşları anlatmaktadır.

h. Ketibe (Cennet)

Bu son ketibe 1 mukaddime, 1 tali'a, 1 kalp ve 2 bas'a ayrılır. Mukaddime, II. Bayezid'in saltanata geçişini sağlayan meziyetleri, diğer sultanlara üstünlüğü, İran ve Turan'da hüküm süren çağdaş sultanlar anlatılmıştır. Tali'a; Sultanın meziyetlerini, imar hareketlerini ve vakıflarını, kalp ise padişahın tahta çıkışını anlatmaktadır. I. ba's da 8 destan, II. ba's da iki cenah yer alır.

1. ba's, II. Bayezid'in savaşları ve fetihlerini konu edinmekte ve *Meymene* ile *Meyserere* olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. *Meymene'de*, Müslümanlarla yapılan 8; *Meyserere'de* ise gayrimüslimlerle yapılan 10 savaş söz konusu edilmektedir.

2. ba's, *cenâh-ı yumnâ* ve *cenâh-ı yusrâ* olmak üzere iki bölümden ibarettir. *Cenah-ı yumnâ*'da (cenah'ta), II. Bayezid'in çocuklarından; *cenâh-ı yusrâ*'da ise emir, vezir ve devletin diğer ileri gelenleri ile âlimlerden söz edilmiştir. Bas'lardan ilki II. Bayezid'in savaşlarını ve Bosna Beylerbeyi Firuz Bey'in 1506 (912) senesinde memuriyete geçişine kadar olan zamanın tarihi hadiselerini anlatır.

Bu son ketibede anlatılan en son tarihî olaylar, eserin yazımının tamamlandığı 912 yılı olaylarıdır. II. Bayezid'in saltanatının son altı yılı ile ilgili olaylar Heşt Behişt'te yer almamıştır (Başaran, *İdris-i Bitlisî'nin Heşt Behişt'inin Hatimesi*, s. 45; Babinger, *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri*, s. 52-54).

Son ketibeyi hatime takip eder. Hatimede II. Bayezid'in tahtından feragatı, oğullarının kavgaları, Akkerman ve Kefe seferleri anlatılır. Selim'in methiyelerini anlatan hatime bir şiirle sona erer. Buradan hatimenin, eserin II. Bayezid'e takdiminden sonra yazılıp bilhazare esere ilâve edildiği anlaşılmaktadır.

Resim 7: Nuri Osmaniye'deki Heşt Behişt'in ilk sayfası ve

H. Heşt Behişt'in Tam Olan Nüshaları

1. Bankipore

Khuda Bakhsh Oriental Public Lisbrary No: 532-534. Üç cilt ve 690 varaktan ibaret olan bu nüsha tamdır. 1. cilt mukaddime ile 1-3. ketibeleri (mukaddime: 1, 1. ketibe: 20, 2. ketibe: 83, 3. ketibe: 132); 2. cilt 4-6. ketibeleri (4. ketibe: 191, 5. ketibe: 240, 6. ketibe: 300); 3. cilt ise 7 ve 8. ketibeler ile hatime'yi (7. ketibe: 373, 8. ketibe: 532, hatime: 681) kapsamaktadır. Nüshanın üç cildi de aynı el tarafından güzel bir nestalik ile yazılmıştır. Telif kaydını içeren ve büyük bir kısmı yırtılmış olan son varağın kalan parçasında yer alan bazı kelimelerin, yazarın adını göstermesi, el yazısının karakteri ve yazma nüshasının genel görünümünden hareket edilerek bunun müellif nüshası olabileceği kanaatine varılmıştır.

2. Upsala

Bibliothecre Reglre Universitatis, No: 274 (Cels. 12): Oldukça tezyinatlı olan bu nüsha, hatime kısmı dışında, tamdır. İbn Hâce Ali Muhammed Kasım el-Hânsârî tarafından güzel bir nesihle yazılmış olup istinsah tarihi kaydedilmemiştir. 602 varaktan oluşan nüshada bölümlerin başlangıç varakları şunlardır: Mukaddime: 1, 1. ketibe: 19, 2. ketibe: 73, 3. ketibe: 113, 4. ketibe: 163, 5. ketibe: 209, 6. ketibe: 266; 7. ketibe: 335, 8. ketibe: 479. Bu nüsha, görünüşü ile yayıma esas olabilir kanaatini uyandırmıştır.

3. Londra

Britich Moseum No: 7646-7647. İki ciltten oluşan bu nüshanın 1. cildi 293 varak (yaprak) olup mukaddime ile 1-6. ketibeleri, 2. cildi ise 245 varak olup 7 ve 8. ketibeler ile hatimeyi içermektedir. 988 (1580) yılında nestalik ile yazılmış olup müstensih belli değildir. 4. ketibenin 14. destanı eksiktir. Bu nüshada bölümlerin başlangıç varakları şunlardır: 1. Cilt: Mukaddime: 1, 1. ketibe: 15, 2. ketibe: 57, 3. ketibe: 96, 4. ketibe: 144, 5. ketibe: 184, 6. ketibe: 34; II. Cilt: 7. ketibe: 1, 8. ketibe: 124, hatime: 234.

4. Oxford

Bodleian Library, No: 311. İki ciltten oluşan bu nüshanın 1. cildi mukaddime ile 1-7. ketibeleri, 2. cildi ise 8. ketibeyi içermektedir. Mukaddimenin baş tarafı eksiktir. 1. cilt, Ali b. Abdulgâlib b. İna'yetullah b. Ali el-Firuzâbâdi tarafından 7 Rebiülevvel 1074 (9 Ekim 1663) tarihinde; 2. cilt ise Rebiülevvel 1110 (Eylül 1698)'de istinsah edilmiştir. Nestalik ile yazılan ve toplam 642 varak olan bu nüshada bölümlerin başlangıç varakları şunlardır: Mukaddime: 3, 1. ketibe: 22, 2. ketibe: 83, 3. ketibe: 129, 4. ketibe: 185, 5. ketibe: 237, 6. ketibe: 310, 7. ketibe: 378, 8. ketibe: 487.

5. Petersburg

Kaiserliche Öffentliche Bibliothek (Umumi Kütüphanesi), No: 85: 1108 (1696) yılında istinsah edilmiştir. Bu nüshayı Franz Babinger, Petersburg Off. Bibliothek, No.85;

Storey ise Chanykov 85 kısaltmasıyla vermiştir. Franz Babinger bunu tam olan nüshalar arasında zikretmiş ve hakkında başka bir bilgi vermemiştir (Babinger, *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri*, s. 54).

6. Berlin

Ms. Orient No: 3179. Muhammed b. Bilal tarafından 968 (1560)'de müellif hattından istinsah edilen bu nüsha, itinalı olarak güzel bir nesih ile yazılmıştır. Kaynaklarda bu nüshanın hangi bölümleri içerdiği belirtilmemiştir. Mehmed Şükrü, bu nüshayı tam nüshalar arasında zikreder ve doktora çalışmasında bunu esas aldığını belirtir. Pertsch, katalogunda bu nüshadan söz etmemektedir.

7. İstanbul Kütüphaneleri

a. Nuriosmaniye

No: 3209 – Deri ciltli, 643 yaprak, (25x34,5) cm ebadında, beyaz yaprak, siyah ve kırmızı mürekkeple yazılı cilt, mukaddime, sekiz ketibe ve hatimeyi ihtiva eder. Bölüm başlıkları 1, 20, 73, 121, 170, 218, 269, 340, 499 ve 630 yapraklar da olup eser imzasızdır. 17. Asır yazmasıdır.

No: 3211 – Mukaddeme ve hatimeyi ihtiva eder.

b. Halis Efendi

No: 3364 – Deri ciltli, 459 yaprak, (21x30) cm ebadında, siyah ve kırmızı mürekkeple yazılı, mukaddime, sekiz ketibe ve hatimeyi ihtiva eder. Bölüm başlıkları 1, 14, 55, 89, 130, 164, 207, 261, 335 ve 449. yapraklardadır.

c. Esad Efendi

No: 3197 – Deri ciltli, 550 yaprak, (20x29) cm ebadında, beyaz yaprak (birkaçı mavi), mukaddime, sekiz ketibe ve hatimeyi ihtiva eder. Yazılış tarihi ile ilgili herhangi bir kayıt yoktur. Bölüm başlıkları olan yapraklar; 1, 16, 66, 109, 167, 207, 259, 322, 440 ve 544 yapraklardandır.

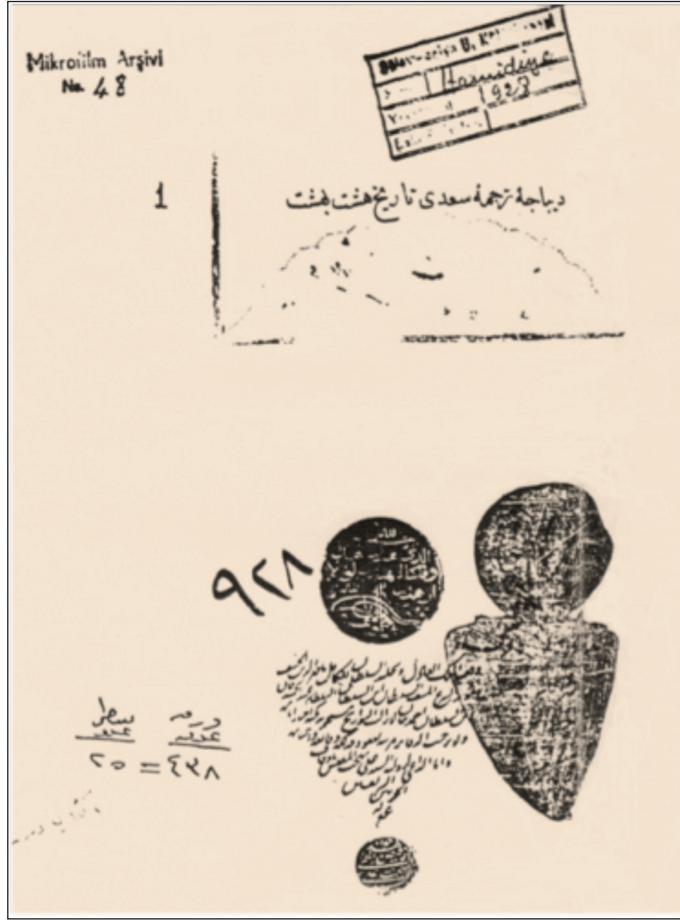
d. Emiri Efendi (Millet Kütüphanesi)

No: 800 – Mukaddime ve ilk sekiz ketibeyi ihtiva ediyor. Beyaz kâğıt üzerine siyah ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 1114 (1702) yılında Guştâsb b. Tâcuddin-i Kuhûri tarafından Şamahî'de güzel bir talik ile istinsah edilen bu nüsha tamdır. Sekiz cilt hâlinde yazılmış olup her ketibeye bir cilt tahsis edilmiştir.

Resim 9: Heşt Behişt'in en eski nüshalarından bir örnek (Esad Efendi No: 2199)

I. Heşt Behişt'in Türkçe Tercümelere: Heşt Behişt'in en önemli tercümesi, Vanlı Abdülbâki Sa'dî Efendi (öl. 1161/1748) tarafından 1146 (1733-1734) yılında yazılan Tercüme-i Heşt Behişt'tir. Mütercim Abdülbaki Sadi bin Ebubekir Vehbi Vani Efendi, Sultan I. Mahmud'un emriyle (1143-1168/1730-1754) tarihinde Vezir Ali Paşa, Şeyhülislam İshak Efendi vasıtalarıyla yaptığı bu Türkçe tercüme mukaddime, manzum kısımlar ve bazı bölümler ile hatimeyi almamıştır. Tercümede, eserin aslının düzeni korunmamış, ketibeler birbirinden ayrılmamış, birçok konu ve başlıklar eksik bırakılmıştır. Bu itibarla pek de rağbet gören bir eser değildir. Eserin aslında yanlış yazılan bazı özel isimler, Mütercim tarafından düzeltilmiştir. Henüz herhangi bir neşri yapılmamış olan bu tercümenin bilinen yazma nüshaları şunlardır (Başaran, *İdris-i Bitlisî'nin Heşt Behişt'inin Hatimesi*, s. 55; Özdemir, *İdris-i Bitlisî'nin Hayatı ve Eserleri*, s. 24; Şükrü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, s. 19; Babinger, *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri*, s. 54):

Resim 10: Terceme-i Heşt Behişt (Heşt Behişt Tercümesi)

a – Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Kitaplığı, No: 928. Mütercime ait bir mukaddime ile başlayan bu nüsha, 1. Ketibenin başından 6. Ketibenin sonuna kadar olan kısmı içermektedir. 25 satırlık sahifeler gayet güzel bir nesih ile yazılmış, yıldızlı deri bir cilt içindedir.

b – Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat Köşkü Kitaplığı, No: 196. İstinsah kaydı bulunmayan bu nüsha 265 varaktan ibaret olup 7. ve 8. ketibeleri içermektedir. Sahifede evvela nesihle ve 191. yapraktan sonra talikle 120 mm. uzunluğunda 25 satır bulunmaktadır. Serlevha müzehhep, cetveller yıldızlıdır. Miklep ve şemseli güvez deri ciltle kaplıdır.

c – Viyana, Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek, H. O. 16a-b. İki ciltten oluşan bu nüshanın 200 varak olan ve 1802 yılında yazılan ilk cildinde 1-3. ketibeler, 273 varak olan ve 1819 yılında istinsah edilen ikinci cildinde ise 3-6. ketibeler yer almaktadır. Mehmed Şükrü bu nüshanın, Hamidiye 928 nüshasından kopya edilmiş olabileceğini ve çok yeni olduğu için kıymetinin olmadığını söyler.

d – Stockholm, Königlich Bibliothek, 70. Bu nüshada 2 ve 3. ketibeler yer almaktadır.

e – İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T 430: Adı tespit edilemeyen, muhtemelen başka bir zat tarafından yazılan, kütüphane kataloğunda Heşt Behişt Tercümesi adıyla kayıtlı olan bu yazma eser, Heşt Behişt'in kısaltılmış Türkçe bir çevirisi mahiyetindedir.

f – Oxford, Bodleian Library, No: 2051: Ethe, tavsif edilen yazmada yine yazar adı bulunmayan bu eserin, Heşt Behişt'in Türkçe bir özeti olabileceğini, fakat bunun ne Heşt Behişt'e, ne de Heşt Behişt'in Abdülkâki Sa'dî tarafından yapılan tercümesine benzemediğini belirtmektedir.

g – Storey, Huseyn b. Hasan-ı Munşî tarafından yazılan Terceme-i Heşt Behişt adlı bir eserin Buhara'da bulunduğunu; ancak bu hususta yararlandığı Semenov'un kataloğunda, eserin mahiyeti ve muhtevası hakkında bilgi verilmediğinden, bunun İdris-i Bitlisî'nin Heşt Behişt'i ile ilgisinin tam olarak tespit edilemediğini belirtmektedir.

h – Viyana: Millî Kütüphane No: 994, dördüncü ketibeyi ihtiva ediyor. Katalog 2, yaprak 216

J. Heşt Behişt'in Zeyli (İlavesi): Zamanın muteber şahıslarından birisi olan İdris-i Bitlisî'nin oğlu Ebu'l Fadl Mehmed Efendi (Defteri-Defterdar), babasının Heşt Behişt isimli eserine bir zeyl (ilave) yapmıştır. Bu Zeyl, *Süleyman-Nâme* veya *Zeyl-i Heşt Behişt* adıyla bilinmektedir. Zeyl'in yazılması 974 (1566) yılında bitirilmiştir. İdris'in müsveddelerinden faydalanarak Selim-name'yi de tertipleyen Ebu'l Fadl Mehmed Efendi'nin bu zeyli, İstanbul Kütüphanelerinde şu numaralarda bulunmaktadır (Özdemir, *İdris-i Bitlisî'nin Hayatı ve Eserleri*, s. 24; Bayraktar, *Kutlu Müderris İdris-i Bitlisî*, s. 73).

a) Lale İsmail Efendi No: 348/2: 132 yapraktan oluşup, 10 Rebiülevvel 975 tarihinde Şeyh bin Zeynelabidin El Fenari'nin yazdığı kopyadır.

b) Esad Efendi No: 2447: Deri ciltli, (19x31) cm ebadında, 138 yapraktır. Beyaz kâğıt üzerine siyah ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Üzerinde tarih yoktur.

c) Revan Köşkü No: 1540/a: Deri ile kaplı karton ciltli, (20,5x32) cm ebadında, 37 yapraktan oluşmuştur. Siyah ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazılış tarihi bulunmamaktadır.

IV. Sonuç

İdris-i Bitlisî 16.Yüzyılda etkili olmuş kişilerden birisidir. O yeri geldiğinde bir komutan, bir seyyah, bir tıp adamı, yeri geldiğinde tasavvuf ehli, tarihçi, yönetici, yeri gel-

diğinde İslam âlimi, şair olarak karşımıza çıkmıştır. Devlet adamlarına yazdığı nasihatler, bugünkü siyasetçilerin faydalanması gereken bilgi ve veciz sözlerle doludur.

Yavuz Sultan Selim Han ile beraber Osmanlı Devleti'nin doğu ve güneydoğu politikasını belirleyen kişidir. Mardin'den Erzurum'a kadar 25 Kürt aşiretini izlediği politika ile Safevi Devleti'nden alıp Osmanlı'ya bağladı. Yavuz ile İdris'in izlediği doğu politikası bugün bile örnek alınmaktadır.

İdris-i Bitlisî'nin arkasında bıraktığı birbirinden değerli eserleri araştırmacılar için nadede kaynaklardır. Özellikle Heşt Behişt isimli eseri Osmanlı Tarihî'ni anlamamıza büyük katkı sağlamıştır.

İdris-i Bitlisî gibi insanlara dün olduğu gibi bugünde ihtiyacımız vardır. Onları rahmetle, minnetle yâd ederiz.

Kaynaklar

- Abdulkadir Özcan, İdris-i Bitlisî, *İslam Ansiklopedisi* Cilt 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.
- Ahmet Uğur, *İdris-i Bitlisî ve Şükri-i Bitlisî*, Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 5, Kayseri 1991.
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri, Cilt 3*, (İ. Özen, Hazır.) Meral Yayınevi, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1975.
- Faik Reşit Unat, *Neşri Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalar*, Belleten, Türk Tarih Kurumu, Cilt: VII, Sayı: 25, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1943.
- Franz Babinger, *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri*, Kültür Bakanlığı/435, Dünya Edebiyatı/6, (C. Uçok, Çev.) Mersin 1992.
- Hasan Tavakkoli, *İdris-i Bitlisî'nin "Kanun-i Şâhinşâhisinin Tenkidli Neşri ve Türkçeye Tercümesi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul 1974.
- Hicabi Kırlangıç, *İdris-i Bitlisî Selim Şah-nâme*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara 2001.
- Hoca Saadettin, *Tacü't-Tevârih, Cilt I, Cilt IV*, (İ. Parmaksızoğlu, Çev.) Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1974.
- Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn, C.I.* İstanbul 1945.
- Mahmut Çetin, *Anadolu Hazineleri, İdris-i Bitlisî, Türkiye Gazetesi Eki, 1974*
- Mehmet Bayraktar, *Bitlisli İdris*, kültür Bakanlığı /1271, Türk Büyüklüğü/134, Ankara 1990.
- Mehmet Bayraktar, *Kutlu Müderris İdris-i Bitlisî*, Biyografi Net İletişim ve Yayıncılık Hizmetleri, İstanbul 2006.

- Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 1. Cilt, İstanbul 1308.
- Mehmet Şükrü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Bitlisli İdris'in "Heşt Behişt" adlı eserine göre (Tenkidi araştırma)*, Kısım-I, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1934.
- Muhyi-yi Gülşeni, *Menâkib-i İbrahim-i Gülşeni*, T. Yazıcı neşri, T.T.K. Yayınları, Ankara 1982.
- Mustakimzâde, *Tuhfet-i Hattaâtin*, İstanbul 1928
- Nazmi Sevgen, *Kürtler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1982
- Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk edebiyatı tarihi*, Cilt I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1987.
- Orhan Başaran, *İdris-i Bitlisî'nin Heşt Behişt'inin Hatimesi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Fars Dili ve Edebiyatı, Erzurum 2000.
- Semiha Özdemir, *İdris-i Bitlisî'nin Hayatı ve Eserleri*, Yeniçağ Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1966.
- Şahabettin Tekindağ, *Selimnameler*, Tarih Enstitüsü Dergisi-I, İstanbul 1970.
- Şakayik-ı Mecdi Efendi*,
- Şakir Epözdemir, *1514 Amasya Antlaşması, Kürt-Osmanlı İttifakı ve Mevlânâ İdris-i Bitlisî*, Peri Yayınları, İstanbul 2005.
- Şemseddin Sami, *Kamus-u Alam*, 2. Cilt
- Yeni Türk Ansiklopedisi*, İdris-i Bitlisî, Ötüken Yayınları, Cilt 4, İstanbul 1985